

Články

ANGLOAMERICKÝ
OKUPAČNÍ TÝDENÍK
SVĚT VE FILMU

K historicko-kritické analýze filmového týdeníku

Stephan Dolezel – Heinrich Bodensieck

K ediční technice

Nejen ve vědeckém vyrovnávání se s masovou filmovou propagandou Josefa Goebbelse narůstal po skončení války zájem badatelů o filmové archiválie v Německu. V padesátých letech to byl příznačně göttingenský medievista Percy Ernst Schramm, který – z vlastní práce důvěrně seznámen s politickými výpověďmi středověkých obrazových pramenů – vyzýval k analýze moderního média. Z jeho iniciativy vznikly v göttingenském Institutu pro vědecký film filmové edice k soudobým dějinám, jejichž ústřední fond tvoří ediční řada Vývoj týdeníku v Německu.

Ve všední den je film „konzumován“ a detailní zkoumání formy a obsahu je během ojedinelého promítání nebo po něm vyloučeno. Na začátku vědecké analýzy týdeníku je prohlídka u střihačského stolu, který pokaždé umožňuje přerušení projekce, opakování a řazení jednotlivých záběrů. Na obrazovce střihačského stolu je tak definován každý záběr kamery ve své kvantitě i kvalitě, stávající obrazová výpověď je kriticky srovnávána s korespondující výpovědí ve zvukové stopě (komentář, šum, hudba). Tabulkový záběrový protokol, výsledek takového zkoumání se (do určité míry) rovná ex post otevřenému scénáři. Toto synchronně-optické schéma umožňuje čerpat z filmového detailu. Je nutným východiskem pro další analytické postupy.

Nahlížen izolovaně, má filmový pramen pro historika právě tak málo dostačující výpovědní hodnotu jako jednotlivý spis. Pro jeho posouzení je stejně tak nezbytné znát technické předpoklady jeho vzniku jako politické záměry toho, kdo film „vysílá“, jeho direktivy pro kameru, zvuk, komentář a střih, praxi cenzury a filmové publicistiky. Obraz získaný z akt může být někdy doplněn zprávami zúčastněných kameramanů.

Dějiny recepce konečného produktu, jeho působení na „příjemce“, jsou jen v málo případech doloženy, a proto jsou zpravidla těžko zjistitelné. V neposlední řadě je třeba zkoumat s ohledem na paralelní nebo protikladné výpovědi prostředí publicistiky. Je samozřejmé, že tímto způsobem získaným znalostem předchází často podrobné archivní rešerše.

V takové interpretaci film „neilustruje“, nýbrž v nejkonkrétnější formě odpovídá na otázky cílené prezentace politických obsahů, informování nebo manipulování občas příliš motivujících diváckých mas.

„Převýchova“ Světem ve filmu (1945)

Pro posouzení angloamerického okupačního týdeníku Svět ve filmu mají centrální význam dějiny jeho vzniku a jeho původní politický cíl.

Ačkoliv čtyři vítězné mocnosti nemohly v roce 1945 dosáhnout žádného konsensu o obsahových cílech německé „převýchovy“ – i Britové a Američané měli těžkosti se sledováním jednotné anglosaské linie, existovaly ještě před německou kapitulací plány společného převýchovného týdeníku všech okupačních mocností. Britové a Američané se podle nich znovu řídili také po Postupimské konferenci, avšak kvůli rostoucímu rozporu mezi Východem a Západem nebyly nikdy realizovány. Místo toho vznikl – zpočátku pravděpodobně jako provizorium – v angloamerické spolupráci Svět ve filmu, zahájený 18. května 1945. Paralelně s ním vyráběla francouzská okupační správa od října 1945 německou verzi Francouzských aktualit (od května roku 1947 Pohled do světa); v sovětské zóně vycházel od ledna 1946 Očitý svědek.

Britové a Američané si pro své zóny vyhradili monopol na týdeníky. Pro Svět ve filmu platilo v kinech britské a americké zóny do září 1949 nucené promítání (compulsory screening); to podtrhovalo oficiální „převýchovný charakter“ tohoto média stejně jako skutečnost, že verze Světa ve filmu na úzkém filmu byly zavedeny také do školního vyučování a do kulturních center obou okupačních mocností.

Zprávy o Německu v prvním ročníku Světa ve filmu zprostředkovávají doslova dvojnásobný obraz Německa. V „mírových dobách“ bývají týdeníky filmovými obrazy se specificky volným promíšením informace a zábavy. Svět ve filmu je až do kapitulace Japonska (10. srpna 1945) válečným týdeníkem. Před tímto datem je bez výjimky politicky přetížen, jeho dikce vůči okupovaným sleduje direktivu „tvrď, ale spravedlivě“. Analýza této první fáze umožňuje poznat následující politické poselství určené Německu:

- Německo je definitivně poraženo.
- Nacionálněsocialistický systém a jeho ideologie jsou definitivně zničeny.
- Britové a Američané jsou v tu dobu ve svých zónách jedinou silou udržující pořádek.
- Německo se zatížilo vinou; musí poznat její rozměr, aby ji mohlo „překonat“.

Teprve ve druhé polovině roku 1945 se začíná charakter Světa ve filmu pozvolna měnit, mizí „tvrdá“ dikce a na její místo nastupuje „pozitivní“ tón, dlouho předtím než Prohlášení o dlouhodobé politice pře-výchovy Německa (Long Range Policy Statement for German Re-education) zahájilo v červnu 1946 odpovídající obrat v „převýchově“. Od září 1945 nacházejí – zprvu váhavě – své místo ve Světe ve filmu sport a zábava, podíl zpráv s vysloveně politickým cílem klesl v roce 1946 konečně pod padesát procent.

Porážka Německa a konec nacionálního socialismu je především tématem prvních tří pokračování Světa ve filmu; demonstrace nové dominující moci zahrnuje dokonce popravy německých delikventů před spojeneckou kamerou (např. třetí zpráva druhého pokračování z 25. května 1945).

Pokus konfrontovat Němce ve filmových dokumentech s nacistickými zločiny se prokázal jako zvlášť problematický. Idea seznámit německé publikum v kinech s realitou koncentračních táborů, byla v Úřadu válečných informací (OWI) a v Oddělení psychologické války (PWD) diskutována nejpozději od února 1945, kdy se v londýnském hlavním stanu začaly množit spojenecké záběry z osvobozených koncentračních táborů. Zjevně velmi brzy obdrželi kameramani instrukce, nechat jako svědky pro důkaz autenticity vyhledávaných situací působit před kamerou známé spojenecké nebo německé návštěvníky táborů. Výsledek je patrný především na příkladu Ohrdrufské zprávy, o níž bude pojednáno níže. Natáčecí směrnice, vydané 5. května, doporučovaly nadto filmovou dokumentaci koncentračních táborů v jejich tehdejší geografickém kontextu, s jejich napojením na zásobovací sítě nejbližší ležícího města (např. zásobování proudem pro ostnatý drát) atd.

Pro vnitrospojeneckou potřebu vyšla již 26. dubna 1945 – společně se čtyřmi dalšími zprávami z koncentračních táborů a zprávou o zahajovacím zasedání Spojených národů v San Franciscu – zpráva o nálezu mrtvol z Ohrdrufu (viz Universal Newsreel 18/93). S téměř dvouměsíčním zpožděním, 15. června 1945, vyšla tatáž zpráva, nyní společně s dvanácti dalšími zprávami z koncentračních táborů v pátém pokračování Světa ve filmu, které bylo – na týdeník mimořádně – ve své celé délce (asi dvacet minut) věnováno výlučně tematice koncentračních táborů. Zdá se, že příčinou tohoto váhání byla počáteční nejistota redaktorů týdeníku z reakce německého publika. V neposlední řadě hovoří pro tuto domněnku nejednoznačné přijetí dokumentárního filmu o koncentračních táborech *Mlýny smrti*, vyrobeného na podzim 1945. Jeho dlouhý rozsah, jako „nedomyšlený“ Spojenci rozdělen, byl nakonec drasticky zkrácen.

Analýza záběrů Ohrdrufské zprávy podává následující obraz.

Záběrový protokol první zprávy 5. pokračování Světa ve filmu z 15. června 1945
(celková délka asi 225 metrů, délka první zprávy 29 metrů):

Záběr	Doba (sek.)	Kamera	Obsah obrazu	Komentář	Hudba
1	5	–	titulek „KZ“		začáteční takty Beethovenovy 5. symfonie
<i>Eisenhower jako svědek</i>					
2	4	celek	příjezd Eisenhowera k americkým oddílům fotograf v popředí titulek (chybně) CHRDUF	To jsou koncentrační táboře Německa.	zbytek s vážnými částečně deprimujícími, hrozícími tóny
3	4	americký plán	Eisenhower doprovázený americkými důstojníky pozorován	To je několik málo příkladů z velké skupiny.	

ILUMINACE

Stephan Dolezel – Heinrich Bodensieck: Týdeník Svět ve filmu

4	6	polocelek	demonstrace tělesného trestu	Co našly spojenecké oddíly na svém pochodu, je na rozkaz generála Eisenhowera úředně vyšetřováno.
5	3	polocelek	mrtvoly volně ležící na zemi	Generál osobně vede vyšetřování.
6	9	celek	totéž, obklopeno americkými vojáky včetně Eisenhowera	Ohrdru! Toto jsou první němečtí bojovníci proti nacismu.

Němečtí svědkové

Záběr	Doba (sek.)	Kamera	Obsah obrazu	Komentář	Hudba
7	6	celek	muži v civilu a příslušníci wehrmachtu s obvazy Červeného kříže američtí vojáci		
8	3	detail	americký voják s napřaženou rukou před dvěma (německými) návštěvníky	Němci ze sousedství.	
9	5	polocelek	mrtvoly volně ležící na zemi	Městům, která se nepostavila proti nacistům, jsou zde předvedeni. Mají se na vlastní oči přesvědčit o tom, co	
10	2	polocelek	totéž	se v Ohrdrufu stalo.	
11	4	polocelek	totéž	Stalo ve jménu Německa.	
12	3	celek	před táborovými ubikacemi německý táborový personál (jako záběr 28) a američtí vojáci v popředí mrtvoly na zemi		
13	6	obrat doprava americký plán	skupina německých návštěvníků		
14	8	obrat doleva celek	spalovací komora	Zde byly spalovány mrtvoly. Nesčetní zůstávají ležet.	
15	4	polodetail	zuhelnatělé mrtvoly	Velitel říká: Když lidé dostatečně dlouho hladověli, neshnili tak rychle.	
16	5	detail	totéž		
17	3	detail	skupina německých návštěvníků s vážnými tvářemi		

ILUMINACE

Stephan Dolezel – Heinrich Bodensieck: Týdeník Svět ve filmu

18	3	americký plán	americký voják se znamením Červeného kříže u vchodu do márnice	
19	7	americký plán	totéž, němečtí návštěvníci vstupují do márnice	Německým návštěvníkům se ukazuje márnice.
20	7	polodetail	totéž, hora mrtvol uvnitř	
21	4	celek	američtí vojáci dávají německým návštěvníkům pokyn, aby vstoupili do márnice	
22	8	polocelek	příslušník wehrmachtu odmítá, je však donucen americkým vojenským policistou	hudebně zvýrazněno
23	6	celek	pohled dovnitř márnice, hora mrtvol (jako záběr 18)	
24	3	celek	totéž, dále doleva	
25	6	polocelek	totéž, dále doprava	
26	5	detail	němečtí návštěvníci opouštějí márnici s různými reakcemi	
27	10	detail	pokračování	
28	11	detail	totéž	

Zatčení táborových úředníků

Záběr	Doba (sek.)	Kamera	Obsah obrazu	Komentář	Hudba
29	7	celek obrat doprava	dva policisté jsou odváděni americkými vojenskými policisty	Dva úředníci tábora jsou zatýkáni. Jsou předáváni příslušným soudům k odsouzení.	

Během zhruba 2,5 minuty líčí Ohrdrufská zpráva dojmy, které byly zachyceny americkým kameramanem u příležitosti návštěvy generála Eisenhowera (12. dubna 1945) v táboře nedaleko Gery (bývalá NDR – pozn. překl.), který sám nazval „tábor hrůzy“. Eisenhowerův zápis v jeho pamětech připouští závěr, že ke zpravodajství dal podnět on sám. Komentář k týdeníku přisuzuje generálovi vedení vyšetřování; záběry z Eisenhowerovy návštěvy tábora otevírají zprávu (záběry 2 – 6). Všechny ostatní záběry byly zjevně natočeny v jeho nepřítomnosti, možná v pozdější době, kdy mohli být pro dosvědčení situace přivedeni Němci ze sousedství (záběry 7 – 28).

Váha této zprávy (19 z celkových 29 záběrů) leží jednoznačně na prezentaci nálezů mrtvol střídavě prostřihované pohledy na německé návštěvníky; na odmítání těchto venkovanů,

představitelů publika, vzít na vědomí mrtvé a na jejich reakci před kamerou po opuštění márnice. Jejich zděšení dávalo naději na dosažení „náhledu“ potřebného pro převýchovu. Návštěva tábora nezůstala bez vlivu na starostu Ohrdrufu: Společně se svojí ženou spáchali sebevraždu; v týdeníku nebyla tato skutečnost příznačně zmíněna.

Německé publikum v kinech mělo být Ohrdrufskou zprávou „vychováváno“, ale nikoliv ubíjeno. O přijetí se usilovalo prostřednictvím pečlivé volby slov. Mrtví z Ohrdrufu byli označováni za „první německé bojovníky proti nacionálnímu socialismu“, formulace „stalo se ve jménu Německa“ se vyhýbala tezi o kolektivní vině. Také zde Svět ve filmu citoval při líčení „osudových situací“, jak jinak, současně se vstupním titulem „KZ“ úvodní takty první věty Beethovenovy Osudové; zpětně se vyzvedávaly „německé kulturní tradice“ a vybízelo se k znovuprocitnutí.

Nejdůležitější poselství, které měl Svět ve filmu ve druhé polovině roku zprostředkovávat, znělo: „Převýchova“ Němců prostřednictvím Němců.

Šlo o to, filmově dokumentovat právě teprve získanou úzkou bázi důvěry a – v neposlední řadě – pomocí tohoto média ji rozšířit. Ve společně vytvářeném okupačním týdeníku zpracovávali Britové i Američané tento úkol naprosto rozdílným způsobem.

Byli to Britové, kteří jako první nechali před kamerou Světa ve filmu hovořit k tématu „demokracie“ své německé partnery: hamburského školského senátora Landahla z SPD (zpráva č. 8b devatenáctého pokračování z 21. září 1945) a hamburského odboráře Webera (zpráva č. 9 třicetivacátého pokračování z 19. října 1945). V obou případech poskytl vnější rámec mimořádná příležitost (začátek školy, otevření domu odborů). Oba řečníci se kvůli politickému původu těšili zvláštní důvěře britské labouristické vlády.

Oproti britským redaktorům týdeníku, v jejichž kompetenci bylo zpravodajství z Hamburku, se jejich američtí kolegové projevíli zdrženlivěji, jak to ukazuje níže uvedená zpráva o Světu ve filmu z 26. října 1945 o založení Süddeutsche Zeitung v Mnichově. Při slavnostním aktu u příležitosti předání licence třem jejich vydavatelům, přiznali se podle vlastní tiskové zprávy z 6. října dva z nich, Goldschagg a Schwingenstein, plamenně k demokracii. Ačkoliv jim komentář týdeníku „pro jejich politické postavení nacionálními socialisty pronásledovaných“ vyslovil důvěru, nedostali se ve filmové zprávě ke slovu (záběr 6). Významní němečtí hosté při slavnosti v sále radnice, mezi nimi bavorský ministerský předseda Högner, ministr práce Roßhaupter a tři mnichovští starostové, nebyli v týdeníku zmíněni. Právě tak se týdeník nezmínil o skutečnosti, že tehdejší Radio Mnichov smělo při přenosu slavnostního aktu poprvé živě vysílat. Pro vynechání této části zprávy neexistovaly „prostorové důvody“. Pokračování obsahuje tyto zprávy:

1. Hamburk – znovu zábavní park
2. Berlín – předehra k norimberskému procesu
3. USA – větrná bouře nad Floridou
4. Londýn – shromáždění za světový mír
5. New York – stávka řidičů výtahů
6. Anglie – Churchill opět v Londýně
7. Rakousko – svátek krojů v Solné komoře
8. Anglie – nejrychlejší letadlo
9. Holandsko dnes

10. Tunis – náboženský svátek v severní Africe

11. Bavorsko – založení novin v Mnichově

Zpráva z Mnichova mohla být nepochybně rozšířena na úkor méně významných hlášení (např. zprávy 7, 10). Její analýza podává následující schéma.

Záběrový protokol jedenácté zprávy 24. pokračování Světa ve filmu z 26. října 1945
(celková délka asi 210 metrů, délka zprávy 11 – 34,5 metru):

Záběr	Doba (sek.)	Kamera	Obsah obrazu	Komentář	Hudba
1	6	–	Název „Bavorsko – založení novin v Mnichově“; Svět ve filmu		optimisticko- -slavnostní, od záběru 1 k záběru 2 přechod k počátečním taktům Beethovenovy 5. symfonie

Předání licence v sále radnice

Záběr	Doba (sek.)	Kamera	Obsah obrazu	Komentář	Hudba
2	6	celek	Mnichov, sál radnice	V sále mnichovské radnice se konalo	
3	6	celek	slavnostní shromáždění v sále radnice, šéf tiskového oddělení amerického úřadu kontroly tisku čte projev	předání licencí k vydávání prvních bavorských novin, které jsou vedeny samostatně Němci. Šéf tiskového oddělení	
4	4	polodetail	totéž	amerického úřadu	
5	5	celek	jako záběr 3	kontroly tisku	
		obrat		zdraví	
6	3	polodetail	skupina posluchačů se třemi vydavateli Süddeutsche Zeitung	představitel vojenské vlády, civilní správy, americký a německý	
7–9	2,2,1	polodetail	tři vydavatelé jednotlivě	tisk a tři	
10	6	polodetail	plukovník McMahon při projevu	vydavatele Süddeutsche	
11	3	polodetail	posluchači, v popředí ženské příslušnice americké armády	Zeitung, kteří byli všichni pro své politické postoje nacisty pronásledováni. Potom se obrátil	
12	22	polodetail	americký tlumočník s rukopisem, posluchači	plukovník McMahon, velitel kontroly zpráv, na vydavatele.	

ILUMINACE

Stephan Dolezel – Heinrich Bodensieck: Týdeník Svět ve filmu

13	30	polodetail	McMahon předává listiny vstávajícím vydavatelům	Jeho řeč byla překládána do němčiny (zvuk): Učte občany této země, že lidská důstojnost je drahocenný statek. Říkejte jim, že svoboda, již se těší národy milující mír, může být dosažena jen slušným jednáním a čistým smýšlením. Plukovník McMahon předává licence (zvuk): Se zvláštní radostí Vám nyní předávám první licence k vydávání novin udělené vojenskou vládou Východ. Süddeutsche Zeitung budou nejen první německé noviny v Bavorsku, nýbrž také největší noviny v největším městě americké okupační zóny.
----	----	------------	---	---

Pozdrav před budovou vydavatelství

Záběr	Doba (sek.)	Kamera	Obsah obrazu	Komentář	Hudba
14	5	celek obrat doprava	dům se škodami způsobenými bombami	Budova vydavatelství na Färbergraben je silně poškozena.	
15	5	celek, obrat dolů	totéž	Tiskařské stroje musely být sestaveny ve sklepě.	
16	2	celek	přicházející americké oddíly		
17	2	polocelek	americká skupina stojí, v pozadí rozevřené deštníky		
18	3	polocelek	folklórní skupina „Münchner Kindl“ zdraví návštěvníky	Hosté jsou pozdraveni sborem	
19	2	detail	McMahon, smějící se	Münchner Kindl podle starého	
20	2	americký plán	„Münchner Kindl“ předávají džbán piva	zvyku, k němuž přirozeně patří také máz.	
21	2	americký plán	pokračování McMahon pozvedá džbán a pije		
22	3	polodetail – detail	pokračování, aplaus kolemstojících		

ILUMINACE

Stephan Dolezel – Heinrich Bodensieck: Týdeník Svět ve filmu

Výroba prvního vydání novin

Záběr	Doba (sek.)	Kamera	Obsah obrazu	Komentář	Hudba
23	3	celek	McMahon vstupuje ruku v ruce se sborem Münchner Kindl a s doprovodem do slévárny	Ve slévárně se koná akt symbolického významu.	
24	3	polocelek	McMahon se blíží ke hromadě odlévacích forem	Olověná odlévací forma Hitlerova Mein Kampf putuje do tavicí pece.	
25	2	detail	odlévací formy		
26	5	polodetail	McMahon vsouvá odlévací formu do tavicí pece		
27	4	polodetail obrat dolů	totéž	Z olova Hitlerovy knihy vzniká tisková deska prvních svobodných novin v Bavorsku.	
28	5	polodetail	tisková deska Süddeutsche Zeitung na bubnu		
29	2	polodetail	pokračování tavení dalšími americkými vojáky, jeden z nich hovoří do připraveného mikrofonu		
30	3	polodetail	chůze k rotačce	Nyní nechává plukovník McMahon spustit rotačku.	
31	2	americký plán	na rotačce		
32	1	detail	stisk knoflíku		
33	6	americký plán	jako záběr 30; rotačka se rozbíhá		
34	3	detail	rotačka běží		
35	9	polocelek	složené exempláře novin se odebírají od stroje a rozkládají se	První číslo Süddeutsche Zeitung je hotové.	
36	3	polodetail obrat doprava	totéž		
37	5	polodetail	totéž		
38	8	detail	starosta čte noviny	Starosta dr. Scharnagl patří k prvním čtenářům novin, v Mnichově se znovu pozvedá svobodně a nezávisle jeho hlas.	

Němečtí partneři americké okupační moci – nehledě na „Münchner Kindl“ a jeho doprovod – jsou v této filmové zprávě nejen prakticky redukováni na tři vydavatele novin; jsou také odsouzeni k úplné pasivitě. Místo aby byla vydavatelům otevřena možnost reprezentovat své demokratické principy také před kamerou, vybrali redaktori týdeníku z projevu plukovníka McMahona ty pasáže, které formulovaly zvěstování demokratických hodnot jako spojenecký úkol (záběr 12).

Poté, co se dokumentovalo předávání licencí, vyzvedla však filmová zpráva v obraze i zvuku moment uvolnění (záběr 18 a následující). Odráží se v setkání „Münchner Kindl“ (představované atraktivní mnichovskou herečkou Adele Hofmann) a plukovníka McMahona při ceremoniálním pozdravu se džbánem piva před vchodem do budovy vydavatelství a následně při slavnostním aktu v tiskárně, do níž McMahon, smějící se, vstoupil ruku v ruce s „Münchner Kindl“ – sic (záběr 23).

Při symbolicky chápaném roztavení tiskové desky Hitlerova Mein Kampf poskytoval protokol přednost zástupcům okupační moci, nikoliv Němcům. Spouštěcí knoflík rotačky nestiskl bavorský ministerský předseda, nýbrž plukovník McMahon (záběr 32). Následné záběry však spojují Američany a Němce při jejich společné četbě novin. V závěrečném obraze týdeník přece jen dovoluje působivé vystoupení také německému reprezentantovi: Starosta Scharnagl smí – ovšem nonverbálně – vyjádřit svoji spokojenost nad četbou (záběr 38).

Také v této filmové zprávě podtrhují počáteční takty Beethovenovy Osudové, začleněny do jinak optimisticko-sváteční filmové hudby, „osudovou“ vážnost situace, synchronně s McMahonovým požadavkem rozšíření myšlenky svobody (záběr 22).

Umístění filmové zprávy o založení Süddeutsche Zeitung na poslední, z hlediska mediální didaktiky zvlášť účinné, místo ve vydání týdeníku hovoří, i při všem zkrácení, k němuž prostřednictvím redakce muselo dojít, ve prospěch váhy, kterou jí připisovala okupační moc.

„Založení západního státu“ Světem ve filmu (1948 – 1949)

Uprostřed roku 1948 se zdálo, že obyvatelstvo Bizónie do značné míry akceptovalo Svět ve filmu jako kinotýdeník. V neposlední řadě to mohla způsobit tehdy obvyklá a starším ještě ze třicátých let známá „pestrá směs“ týdeníkových zpráv z nejrůznějších oblastí života. Tehdejší zprávy se politice zpravidla věnovaly jen málo (0,75 – 2 minuty), ale znázorňovaly také aktuální stěžejní události studené války. Po měnové reformě v Trizónii se k tomu přiřadily snahy USA a Velké Británie, jakožto zadavatelů úkolů pro Svět a film, založit západní německý stát a integrovat jej do severoatlantických a západoevropských struktur. Svět ve filmu informoval v 164. pokračování o odpovídajících rozkazech z 1. července 1948 a později o realizování této vůle vítězných mocností prostřednictvím reprezentantů poražených na Herrenchiemsee a v Bonnu.

Během deseti měsíců od poloviny července 1948 do poloviny května 1949 se tak stalo až do 207. pokračování celkem sedmkrát – jedna z těchto zpráv je zkráceně opakována v ročním přehledu za rok 1948 (186. pokračování ze 17. prosince 1948). Přestávky ve zpravodajství trvaly různě dlouho: Jen dvakrát dva týdny a jednou pět, šest, deset a dokonce osmnáct týdnů. Protože kinotýdeník informoval v porovnání se všemi jinými

masovými médii s největším zpožděním, lze se domnívat, že okupační mocnosti informovaly o filmově zachytitelných událostech, vztahujících se k tematice důležité pro jejich adresáty, jen za určitých předpokladů:

1. Muselo se jednat o změnu, pro niž byl souhlas diváků, jichž se týkala, považován za žádoucí a zároveň i dosažitelný.
2. Chtěly dodatečně opatřit vzpomínky na to, co se stalo, určitým významem a hodnocením.

Co se týká adresátů v Bizónii, byli většinou v rámci zvukově filmové publicistiky odkázáni pouze na monopolní podání okupačních mocností, neboť v licenčním tisku nekomunistů bylo informováno o snahách reprezentantů zachovat při uskutečňování „Frankfurtských dokumentů“ z 1. července 1948 nacionálně státní jednotu Německa, a proto zabránit novému založení západního německého státu. Komunisté naproti tomu napadali jak vývoj, tak i jeho pozitivní zpracování; jejich shromáždění, letáky, noviny a v neposlední řadě radiové vysílání z Berlína a ze sovětské okupační zóny Německa kritizovaly separatismus okupačních mocností i německých antikomunistů a propagovaly ty aktivity, které měly současně v sovětském sektoru Berlína sloužit nacionálně státní reorganizaci Německa.

Němečtí politikové a SSSR se drželi, navzdory podstatným rozdílům, jednoty Německa. O velkých územích (linie Odra – Nisa; Sársko) měli sice rozdílné představy, shodovali se však v předpokladu, že se většina poražených, přesně tak jako v letech 1918 – 1919, nechtěla vzdát národního státu. Také západní mocnosti, zvláště USA, zohledňovaly toto základní smýšlení; pokládaly je však za změnitelné. Němečtí antikomunisté museli naproti tomu již kvůli výtkám ze separatismu zdůrazňovat a dokládat své nacionální usilování. Sovětská blokáda Berlína a nárok SSSR na velký Berlín jim umožnily postavit se proti útokům SED a KPD, a také plnit úkol od západních mocností; sami sebe ovšem chápali jako jednající samostatně celoněmecky a jen na přechodnou dobu – proto pro ně byly od začátku rozhodující určité předpoklady, pojmy a počínání:

- žádné omezení na západní zóny, nýbrž začlenění velkého Berlína;
- žádné ústavodárné shromáždění pro založení nového státu na části německého území, nýbrž parlamentní rada a ústava pro nadále trvající německý stát;
- žádné referendum o ústavě, nýbrž nepřímé přijetí ústavy zemskými sněmy celého území okupovaného třemi západními mocnostmi.

Parlamentní rada dosvědčila nárok na kontinuitu černo-červeno-zlatou barvou; o málo později se vyslovila většina pro jméno Spolková republika Německo a proti návrhům jako Německý spolkový stát. Vyjádřila tak svou vůli „zachovat národní a státní jednotu německého národa“ a z této základny „dovršit jednotu a svobodu Německa“ (ústava).

Vyvinutí a prosazení tohoto nacionálněpolitického sebezporozumění, jakož i jeho státoprávních důsledků, charakterizovaly od července 1948 snahy německých antikomunistů. Jelikož se jejich pozice lišila od úkolu zadaného západními okupačními mocnostmi, vzniká otázka, zda, kdy a jak o tom a o rozdílech informoval Svět ve filmu. Precizování nebo zodpovězení otázek umožňují následující podklady:

- rozčleněný záběrový protokol zprávy, zhotovený s pomocí částí obvyklé dobové publicistiky a v tomto případě také memoárů, akt a zkoumání;
- údaje k celkovému obsahu jednotlivých vydání Světa ve filmu.

Níže jsou sdělena a zkoumána tato data týkající se zprávy o rozkazu a jeho provedení.

ILUMINACE

Stephan Dolezel – Heinrich Bodensieck: Týdeník Svět ve filmu

Záběrový protokol první zprávy (ze čtyř) ze Světa ve filmu, 164. pokračování
z 16. července 1948 (celková délka 300,1 metrů, délka první zprávy 25,1 metrů):

*Předání Frankfurtských dokumentů ministerským předsedům zemí tří západních zón 1. července 1948
ve Frankfurtu n. M.-Höchstu:*

Záběr	Doba (sek.)	Kamera	Obsah obrazu	Komentář	Hudba
1	5,4	–	Nápis: „Frankfurtská konference“ Značka: „Svět ve filmu“		ano
<i>Místo dění</i>					
2	3,7	celek	správní budova IG Farben ve Frankfurtu n. M.-Höchstu s hvězdnými prapory před vchodem, příjezd aut	Ve Frankfurtu n. M. se poprvé po válce	lehká
3	4,2	polocelek	před bránu přijíždějí americké limuzíny a volkswagen-brouk	konala společná konference vojenských guvernérů tří západních zón	podklad
4	3,6	polocelek nadhled	pohled na britskou delegaci: u předního stolu obklopují tři civilisté vojenského guvernéra generála Sira Briana Huberta Robertsona	s ministerskými předsedy těchto zón. Konference se zabývala	podklad

Vojenští guvernéři tří okupačních mocností

Záběr	Doba (sek.)	Kamera	Obsah obrazu	Komentář	Hudba
5	5,3	polodetail/ nadhled	pohled na americkou delegaci: u předního stolu vojenský guvernér generál Lucius D. Clay obrací se ke kameře	životně důležitými otázkami budoucnosti německého západu. Vojenští guvernéři uložili	podklad
6	2,8	detail	nový pohled na britskou delegaci, zvláště na generála Robertsona, vpravo od něj Sir Christopher Eden Steel, vedoucí politického oddělení Control Commission for Germany, British Element	ministerským předsedům nejpozději do 1. 9.	podklad

ILUMINACE

Stephan Dolezel – Heinrich Bodensieck: Týdeník Svět ve filmu

7	3,2	detail	generál Clay	tohoto roku svolat ústavodárné shromáždění,	podklad
8	2,5	detail	generál Pierre Koenig, francouzský vojenský guvernér	aby alespoň západní Německo vytvořilo politickou jednotu.	podklad
9	2,6	detail	vpravo od Claye stálý náměstek ministra obrany USA generál William H. Draper jr.	Na základě	podklad
10	3,5	polocelek/ nadhled	celá delegace USA, vlevo od Claye jako zástupce ministerstva zahraničí v Německu velvyslanec Robert D. Murphy	demokratické ústavy má podklad být potom ustavena západoněmecká vláda.	

Ministerští předsedové zemí Bizónie

Záběr	Doba (sek.)	Kamera	Obsah obrazu	Komentář	Hudba
11	3,4	polodetail	ministerští předsedové Reinhold Maier (DVP/FDP, W-B) Hermann Lüdemann (SPD, S-H; v rozhovoru se zemským ředitelem Franzem Suchanem), Heinrich Wilhelm Kopf (SPD, N-S), Karl Arnold (CDU, NRW)	Dále má být stanoven okupační statut	podklad
12	3,0	detail	směřující se Arnold oslovuje Kopfa	určující kompetence okupačních mocí a západoněmecké vlády.	podklad
13	4,0	detail	Kopf souhlasně přikyvuje	Ministerští předsedové se setkali již o týden později v Koblenzi k prvnímu posouzení spojeneckých návrhů.	podklad
14	3,0	detail	zleva: první starosta Max Brauer (SPD, Hamburk), senátní president Wilhelm Kaisen (SPD, Brémy)		podklad

ILUMINACE

Stephan Dolezel – Heinrich Bodensieck: Týdeník Svět ve filmu

následovali:
 ministerský
 předseda Hans Erhard
 (CSU, Bavorsko),
 ministerský předseda
 Leo Wohleb (CDU, Bádensko)

Francouzská delegace

Záběr	Doba (sek.)	Kamera	Obsah obrazu	Komentář	Hudba
15	3,0	polocelek/ polodetail zatemňovačka	pohled na francouzskou delegaci, vpředu zleva: Jacques Tarbé de Saint- Hardouin, politický poradce francouzského vojenského guvernéra; generálporučík Charles Jean Roger Noiret, náměstek vojenského guvernéra generála Koeniga; neidentifikovaná postava		hlasitější, doznění

Ukázka, její seřazení a časové podíly záběrů, zdůrazňují mocenské poměry a poselství zaměřené na adresáty v Bizónii. Mocenské centrum v Bizónii, jakož i tři delegace okupačních mocností zaplňují přes 70 procent zprávy; mezi nimi i ve vztahu vůči Němcům vystupovaly USA jako rozhodující faktor. Seřazení záběrů 4 – 10 (Velká Británie, USA, Velká Británie, USA, Francie, USA, USA) demonstruje nejprve bizonální a posléze nově zahájenou trizonální spolupráci. Němce nechává (záběry 12 – 15) objevovat se v objetí Američanů a Francouzů. Neustávající úsměv odpovědných amerických představitelů spolu s odpovídající mimikou dvou Němců naznačují optimismus a souznění. Zdálo se, že tato nálada překoná viditelné prostorové oddělení vítězů a poražených jako výraz dosavadních mocenských poměrů, stejně jako chybějící verbální komunikaci. Nebyl ukázán žádný německý zástupce francouzské zóny. Právě tak chybí obrazy ze setkání v Koblenci, zmíněného v záběru 14. Rezignovalo se na mapu „německého západu“ jako části Německa a Evropy.

Komentář shrnuje výsledky. U adresátů předpokládá – přesně tak jako ukázka – základní znalosti aktuálního dobového dění (institute, jména a částečně funkce osob). Nejdůležitější je jednoznačná reprodukce rozkazů s opakovaným omezením na západní Německo a hodnocení. Označením „Západoněmecký stát“ a „Německý západní stát“ se komentář vyhýbá. Závěrečná věta (záběr 13) ukazuje na opožděné zveřejnění zprávy. Naznačuje („návrhy“), že odpovědní představitelé Bizónie, vzhledem k poradám probíhajícím ve francouzské zóně (mimo oblast jejich moci), trvali ještě jen na tom, aby jejich instrukce byly respektovány ve své podstatě, nikoliv však ve všech jednotlivostech.

Text a obraz jsou navzájem zjevně dobře přiřazeny. V záběru 6 ilustruje pohled na generála Claye rozhodující výpověď. Formulace k záběru 12 a následujícím sugerují adresátovi domněnku, že prezentovaní němečtí představitelé z CDU a SPD byli oznámeným

okupačním statutem potěšení a že mezitím v Koblenci deklarovali svůj zásadní souhlas s „návrhy“.

Publicistický kontext, stanoviska a události, které v něm lze objevit, zdůrazňují to, co Svět ve filmu v době zveřejnění charakterizovalo a jaké poselství měl zprostředkovávat:

– O Frankfurtské konferenci byl použit pouze obrazový materiál, který byl natočen před vydáním rozkazu; pozdější záběry by byly nevhodné, protože se ani vítězové při čtení, ani poražení po seznámení s dokumenty nesmáli.

– Zasedání v Koblenci se účastnila Louise Schroeder jako „starostka Berlína“ a napadala vytvoření „Západoněmeckého státu“. Filmové záběry o přítomnosti paní Schroederové nabízel jen kinotýdeník francouzské okupační moci *Pohled do světa* – vysvětlující text ve Světe ve filmu její účast vyloučil, neboť USA a Velká Británie odmítaly začlenění ještě nerozděleného velkého Berlína nebo i západních sektorů do plánu na založení státu v západních zónách. Kromě toho zamlčovaly skutečnost, že odpor Louise Schroederové proti provedení rozkazů byl téměř úspěšný, a sice s podporou generála Koeniga. Proto ovšem chyběly také slova a mapy („západní stát“) popuzující všechny odpůrce, kteří poukazovali na důsledky pro Berlín, sovětskou zónu a celé Německo.

– Tato zpráva byla zveřejněna teprve bezprostředně před zprávami o výsledcích nejnovější konference západoněmeckých ministerských předsedů, takže během 164. pokračování je možno znázornit tam dosažený souhlas s Frankfurtskými rozkazy právě tak, jako shodu všech tří západních mocností.

Ostatní filmové zprávy tohoto pokračování představovaly pozitivní účinky měnové reformy v celé Bizónii (Kolem DM, 80 metrů), ukazovaly vrcholy (Velké ceny Cách, 35 metrů) a pojednávaly o Berlínské krizi (160 metrů): Černý trh už jen v sovětském sektoru, blokáda, vzdušný most a prohlášení odpovědných činitelů USA a Velké Británie, jakož i solidarita celého západního Německa, doložena na příkladu hamburských měšťanů – zde byla zmíněna účast Louise Schroederové, jako reprezentantky organizace *Boj Berlína za svou svobodu*, na zasedání. Zvukový citát z prohlášení předsedy frakce SPD obsahuje sice nacionálněpolitický výrok „Berlín bojuje za Německo“, ale komentář zdůraznil jen lidskou spjatost a končil větou: „Berlín není sám.“

Jestliže celé 164. pokračování obsahuje jen čtyři zprávy a pojednává pouze o tématech z Německa, závěrečná souhrnná zpráva zabírá víc než polovinu celkové doby a politika vytváří rámec, poukazuje tyto momenty na výjimečnou situaci. Personální unie nositelů moci a redakce Světa ve filmu spočívala v tom, že nejnovější a nejdůležitější rozhodnutí k základům německého západního státu nesměla být navzdory hospodářským problémům plynoucím z nové orientace zvrácena, nýbrž podporována a plánovaně, v krátké době, uskutečněna. Proto nebyl adresátům obsah rozkazů zamlčen, ale koncentrovaně a téměř bez zastírání („aby alespoň západní Německo...“ viz záběr 8) opakován. Ukázka přitom vyvolávala dojem, že mezi okupačními mocnostmi a poraženými vládly soulad a důvěra. Následně bylo publiku podrobně znázorněno, k čemu vedly dosavadní etapy této cesty: tržní hospodářství, otevření hranic na západ, sovětskokomunistická násilná opatření, která však v důsledku pomoci západních mocností a Němců nemohla vývoj ani zastavit, ani zvrátit. Jelikož nyní byla nejdůležitější svoboda a nikoliv národní stát, byly zprávy o rozdílném osudu západních zón a Berlína od sebe pokud možno odděleny.

ILUMINACE

Stephan Dolezel – Heinrich Bodensieck: Týdeník Svět ve filmu

O deset měsíců později informovalo 207. pokračování Světa ve filmu o tom, že představitelé tří západních zón vytvořili onen „fundament“, na němž měla být podle 164. pokračování „ustavena západoněmecká vláda“. To se stalo na konci následující sestavy, před níž byla aktuálně zařazena „zvláštní zpráva“: Blokáda padla (189 metrů):

1. Berlín: Konec blokády (90,5 m)
2. Anglie: Tenis světové třídy (40,2 m)
3. Hessensko, Francie: Chroust umřel! (33,3 m)
4. Holandsko: Čas tulipánů (32,4 m)
5. Zprávy z Německa:
 - Frankfurt: Rozloučení s generálem Clayem (22,5 m)
 - Reutlingen: Výstava aut (42,0 m)
 - Bonn: Parlamentní rada schvaluje ústavu (30,3 m)

Záběrový protokol zprávy č. 5c ze Světa ve filmu, 207. pokračování z 13. května 1949
(celková délka 291,2 metrů, délka zprávy 5c 30,3 metrů):

Parlamentní rada schvaluje ústavu 8. května 1949

Záběr	Doba (sek.)	Kamera	Obsah obrazu	Komentář	Hudba
1	6,5	celek/ trik	„Zprávy z Německa“, značka: Svět ve filmu, mizí v následujících krátkých scénách; „Berlín: Brandenburská brána“, „Hamburg: Werftanlagen“, „Frankfurt n. M.: Nábřeží Mohanu s dómem.“		

Třetí čtení návrhu ústavy

Záběr	Doba (sek.)	Kamera	Obsah obrazu	Komentář	Hudba
2	4,3	polocelek/ nadhled roztmívačka	zasedací sál: pohled na plénium, jakož i presidium a řečnický pult (C. Schmid, SPD)	Parlamentní rada v Bonnu	začátek zvukně podklad
3	3,0	polodetail– detail/ podhled	Carlo Schmid hovoří	schválila během osmi měsíců vzniklou ústavu pro novou Spolkovou republiku Německo.	podklad

ILUMINACE

Stephan Dolezel – Heinrich Bodensieck: Týdeník Svět ve filmu

4	3,0	polodetail– –polocelek/ nadhled	šikmý pohled zepředu na SPD a FDP		podklad
5	2,0	detail/ nadhled	Ludwig Bergstraesser (SPD) naslouchá	S 35 hlasy proti 12.	
6	9,9	polocelek/ nadhled/ obrat doleva	šikmý pohled zepředu na plénium, vlevo vedle Menzela (SPD) Max Reimann a za ním výsměšně se smějící Heinz Renner (oba KPD)	přijali poslanci ústavní dílo. Četní zástupci domácího i zahraničního tisku byli svědky této historické události. Po schválení	podklad pak silněji
7	4,0	polodetail/ podhled	pohled na presidium: sčítající... se ujišťuje u předsedy Adenauera o výsledku		silně, pak podklad
8	0,6	polocelek– –celek/ nadhled obrat doprava– –obrat doleva	plénium hlasuje; předseda Adenauer předčítá text	západními vojenskými guvernéry musí být ústava ratifikována zemskými sněmy jedenácti západoněmeckých zemí. Teprve potom může vstoupit v platnost. Jako provizorní hlavní město byl	podklad, pak silněji.
9	2,8	polodetail	Adenauer a... sčítají		slábne
10	2,6	polocelek– –polodetail/ nadhled	šikmý pohled zepředu na plénium, při oznámení výsledku hlasování hlučné projevy souhlasu, vpředu mj. Carlo Schmid a Menzel (SPD), není ukázán Max Reimann (KPD)	potlesk	podklad
11	3,5	polodetail	postranní pohled na tribunu presidia, zatímco Helene Wessel vypracovává protokol, předčítá Adenauerův soused výsledek sčítání hlasů	zvolen Bonn	podklad, pak silněji

ILUMINACE

Stephan Dolezel – Heinrich Bodensieck: Týdeník Svět ve filmu

12	7,0	detail/ nadhled	pohled na titulní list návrhu ústavy, který byl jako výsledek druhého čtení položen za základ schvalování, návrh je otevřen: preambule	49 hlasy proti jednomu byla určena černo-červeno-zlatá spolková vlajka.	silně, podklad
----	-----	--------------------	--	---	-------------------

Spolkový prapor

Záběr	Doba (sek.)	Kamera	Obsah obrazu	Komentář	Hudba
13	5,8	polodetail/ obrat nahoru/ podhled	spolupracovník vztyčuje černo-červeno-zlatou trikoloru na střechu zasedací budovy	Zde je poprvé vztyčen nový prapor budoucí Spolkové republiky Německo na budově Parlamentní rady.	podklad
14	5,4	celek	přední stěna budovy se vztyčenou vlajkou		podklad, pak silněji a doznění

207. pokračování Světa ve filmu informuje celkově o událostech v Trizónii, v Berlíně, při londýnském rozhodování o Německu na začátku roku 1948, jakož i o hospodářských vztazích států spolupracujících v rámci Marshallova plánu s USA. Byl tím zdůrazňován a zpřítomňován „Západ“ jako životní a myšlenkový horizont adresátů. Zpráva z Bonnu je navzdory chronologii událostí co možná nejvíce oddělenou od zpráv z Berlína. Spolupůsobení Berličanů (počet hlasů) a prohlášení, zvláště ve vztahu k velkému Berlínu, je vyčleňováno – bezprostředně před zveřejněním suspendovali vojenští guvernéři příslušný článek ústavy. Zpráva se nanejvýš objevuje v rámci představování „Německa“, které Berlín uvádělo společně s centry Bizónie a spojovalo dřívější říšské hlavní město s přístupem k sovětskému sektoru a se symboly pro západní Německo mezinárodně důležitého námořního spojení a křesťanské tradice, obojí uprostřed válečných trosek (záběr 1).

Ukázka zprostředkovává dojem, že po posledním prohlášení Carlo Schmida schválilo plénum ústavu a poté nechalo vztyčit nový prapor. Vysvětlivky doplňují obě výpovědi. Přitom jsou uváděny pojmy a jednání odpovídající sebeporozumění parlamentní rady. Děje se to ovšem tak, jako by byly identické se záměry západních mocností („ústavní dílo“ jakožto synonymum pro ústavu).

Synchronizace potlesku k ustavení Bonnu hlavním městem (záběr 10) vede v obraze i zvuku k falešnému zdání, že o provizorním spolkovém hlavním městě se otevřeně hlasovalo; ve skutečnosti se tajné hlasování konalo teprve 10. května. Prvních pět záběrů pochází ze začátku plenárního zasedání 8. května, kdy KPD prosazovalo svůj návrh na navázání spojení s Německou národní radou. Následující záběry neukazují pravděpodobně závěrečné hlasování třetího čtení kolem půlnoci 8. května, ale buď předcházející

jednotlivá rozhodování, nebo dokonce hlasování během druhého čtení večer 6. května. Ukázka může sloužit pouze jako důkaz pro závěrečné porady pléna. Vysvětlivky k záběrům 2 až 11 byly formulovány jako shrnutí nezávislé na jednotlivých zfilmovaných situacích; zjevně zde jako předloha sloužila zpráva amerického okupačního orgánu Neue Zeitung se svými jazykovými změnami v citátech (např. Verfassungswerk místo správného Grundgesetz).

Následně také tato zpráva v podstatě svědčí o snahách USA, které byly pro Svět ve filmu rozhodující okupační mocností, zprostředkovat německým adresátům a budoucím příjemcům takový výklad bonnských událostí, který by odpovídal jejich požadavkům. Verbální vysvětlivky řídí porozumění, protože nepopisují ukázkou, ale interpretují ji ve smyslu držitelů moci – i pro Svět ve filmu platí to, co vyzvedl J. A. S. Grenville jako charakteristiku zpráv britských kinotýdeníků o Německu v letech 1933 – 1939: Komentář zvukové filmové publicistiky musí být nejen pro nacionálněsocialistické produkty silně respektován. Jelikož rozhodnutí Parlamentní rady jistým způsobem odpovídala zájmům západních mocností, zakončovala zpráva o bonnských událostech ono pokračování, které pojednávalo o západních úspěších ve studené válce a v technice právě v Německu a které mělo být ukázáno během pařížských jednání se SSSR. V posledních záběrech byl německým divákům poprvé od bezpodmínečné kapitulace znovu zprostředkován akt týkající se německé vlajky, který museli v kinech po čtyři roky postrádat: Vztyčení vlajky. Ještě na začátku karnevalu přemýšlely Neue Zeitung o tom, že při bonnských poradách projevují Němci spontánní zájem pouze o „vlajkovou otázku“ a neočekávanou reakci na převýchovu posuzovaly a odsuzovaly tím, že jako titulek byla zvolena počáteční slova refrénu nacistické Horst Wessel Lied: Die Fahne hoch. Podle vůle Parlamentní rady sloužila tedy sekvence, v níž je ukázán symbol continuity celoněmecké republiky, jako důkaz jejího souhlasu s novým, budoucím západoněmeckým státem a u diváků měly zakalkulované pozitivní emoce zjevně zabránit tomu, aby krátce před začátkem hlavního filmu přemýšleli nad významem sdělených skutečností.

Přeložil Jan Dobeš

Přeloženo z německého originálu: Stephan Dolezel – Heinrich Bodensieck,
*Zur Historisch-kritischen Analyse von Kinowochenschauen am Beispiel Ausgewahlter Berichte
der anglo-amerikanischen Besatzungswochenschau „Welt im Film“.*

In: *Rapports I. Grand themes, methodologie, sections chronologiques (I).*

Stuttgart 1985, s. 189 – 205.